

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

KENT GÜNDEMİNE BAKIŞ

Gıda Krizinde İlk Kurtarılacaklar:

Çocuklar ve Okul Yemeği Programları

EKİM 2022

GİRİŞ

Türkiye, benzeri görülmemiş bir gıda fiyatları krizi yaşıyor. Ülkemizdeki gıda fiyat artışları dünya ortalamasının oldukça üzerinde seyrederken, Türkiye, sırasıyla Zimbabve, Lübnan ve Venezüella'nın ardından dünyanın en yüksek dördüncü gıda enflasyonuna sahip ülke konumunda. Yapılan araştırmalar, gıda fiyatları arttıkça öğünlerin atlandığını, gıdaya erişim imkânlarının hızla kötüleştiğini gösteriyor. Türkiye'de sağlıklı gıdaya erişim ve beslenme konusu, uluslararası karşılaştırmalara göre 2020 yılı öncesinde dahi olumsuz göstergelere sahipken, son yıllarda yaşanan enflasyonla birlikte göstergeler daha çok gerilemiş durumda. Hâl böyleyken sağlıklı gıdaya erişim ve sağlıklı beslenme konusunda en kırılgan kesimin çocuklar, en acil müdahale gerektiren alanın da çocukların beslenmesi olduğunun altını çizmek gerekiyor. Dünya genelinde pek çok ülkede onlarca yıldır uygulanan ve Türkiye'deyse sürekli ertelenen okul yemeği programı (OYP), en ivedi ihtiyaç olarak öne çıkıyor. Bu politika notu, gıda fiyatlarındaki artışın geçmişteki benzerlerinden ne kadar ayrıştığını ve çocuklara okullarda ücretsiz öğün sunmanın neden acil bir gereksinim olduğunu dünya örnekleri ve eğilimleriyle birlikte tartışıyor.

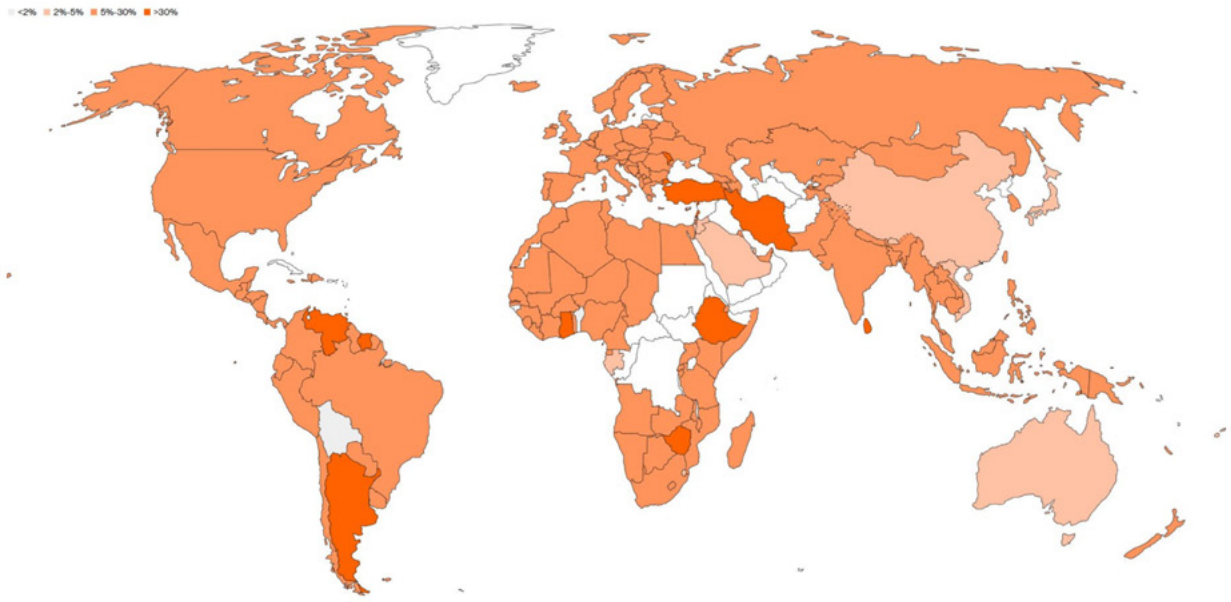
Dünyanın En Yüksek Dördüncü Gıda Enflasyonunu Yaşıyoruz

Şüphesiz ki gıda fiyatlarında küresel bir kriz yaşanıyor. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) her ay güncellediği gıda fiyatları endeksi, 1961 yılından bu yana 2022 yılında dünya genelinde en yüksek orana ulaştığımızı gösteriyor (FAO, 2022). Mevcut oran, dünya ekonomisine derinden hasar veren 2007-2008 ve 2010-2012 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin çok daha üzerinde seyrediyor. Her ne kadar 2022 yılının son aylarında iyileşme gözlemlense de, Ekim ayı öncesi üst üste altı aydır düşen oranlar hâlâ Mart (2022) ayının altına inebilmiş değil.

Ancak küresel gıda fiyatları krizi tek başına, Türkiye'de yaşananları açıklamaktan çok uzak kalıyor. Yaşadığı tarihî enflasyonla dünyanın büyük bir kısmından ayrışan Türkiye, Eylül (2022) ayı itibarıyla uzun yıllar ekonomik kriz, silahlı çatışma gibi farklı kriz unsurlarını yaşamış pek çok ülkeyi geçerek sırasıyla Zimbabve, Lübnan ve Venezüella'nın ardından dünyanın en yüksek dördüncü gıda enflasyonuna sahip. En yüksek ilk 10 ülkenin gıda enflasyon oranlarına baktığımızda, Türkiye'yi sırasıyla İran, Sri Lanka, Arjantin, Moldova, Ruanda ve son olarak da Gana'nın takip ettiği görülüyor (Tablo 1). Dünya geneline bakıldığındaysa Türkiye'nin ne kadar istisnai kaldığı daha iyi anlaşılıyor (Şekil 1).

Ülke	Gıda Enflasyon Oranı (%)
Zimbabve	353
Lübnan	198
Venezüella	131
Türkiye	89
İran	84
Sri Lanka	83
Arjantin	71
Moldova	38
Ruanda	34
Gana	34

Tablo 1: Eylül 2022 itibarıyla en yüksek gıda enflasyonuna sahip ilk 10 ülke (The World Bank, 2022).

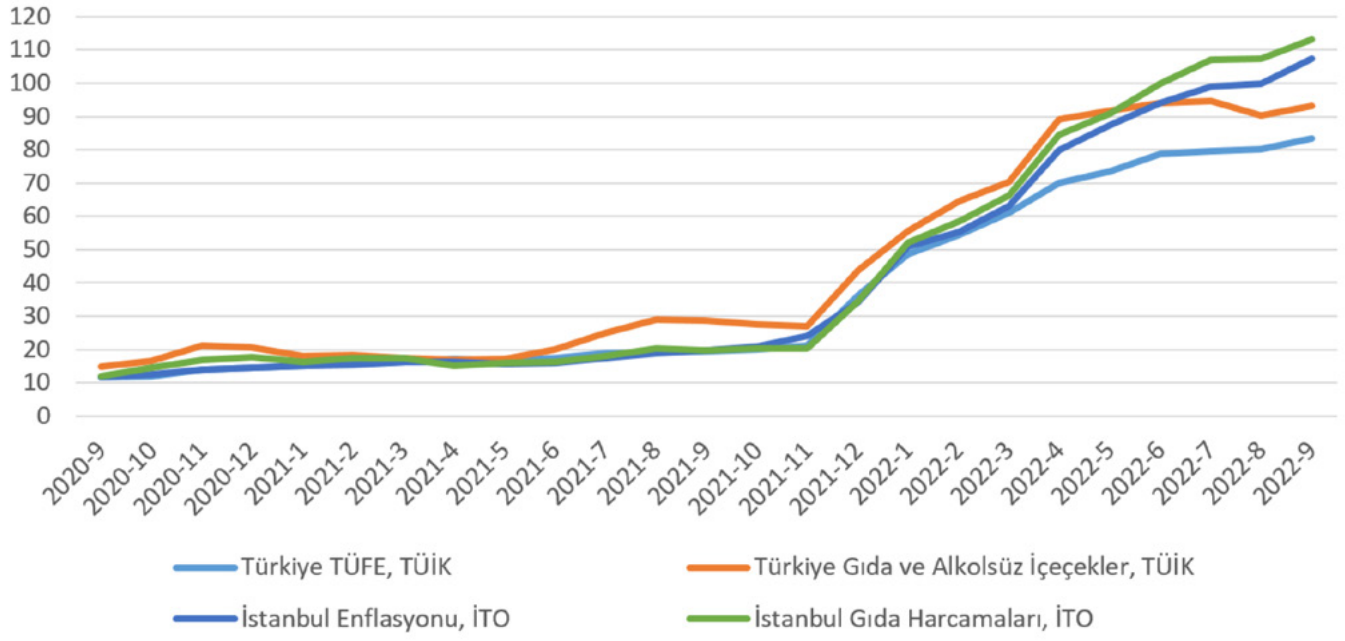

Şekil 1: Dünya genelinde gıda enflasyonu ısı haritası (Bloomberg, 2022).

Gıda fiyatları artışı konusunda gerek küresel gerekse de Türkiye'deki durum, nedenleri ve çözüm önerileriyle birlikte İstanbul Planlama Ajansı (İPA) tarafından Haziran ayında yayımlanan "Gıda Fiyatları Krizi: Neden Şimdi, Neden Yine?" raporunda tartışılmıştı (İPA, 2022b). Raporda değinilen sistemik sorunların, tüke-

timin yoğunlaştığı ve söz konusu krizler karşısında yüksek kırılganlığa sahip metropollerde kendini daha ağır hissettirdiği aşikâr. Türkiye nüfusunun beşte birine ev sahipliği yapan ve gayrisafi yurt içi hâsılanın yaklaşık üçte birini üreten İstanbul'a daha yakından bakış ve kente özgü veriler, ülkenin genelinde yaşanan sorunlara ve çözüm önerilerine daha yakından ışık tutmamıza imkân sağlıyor.

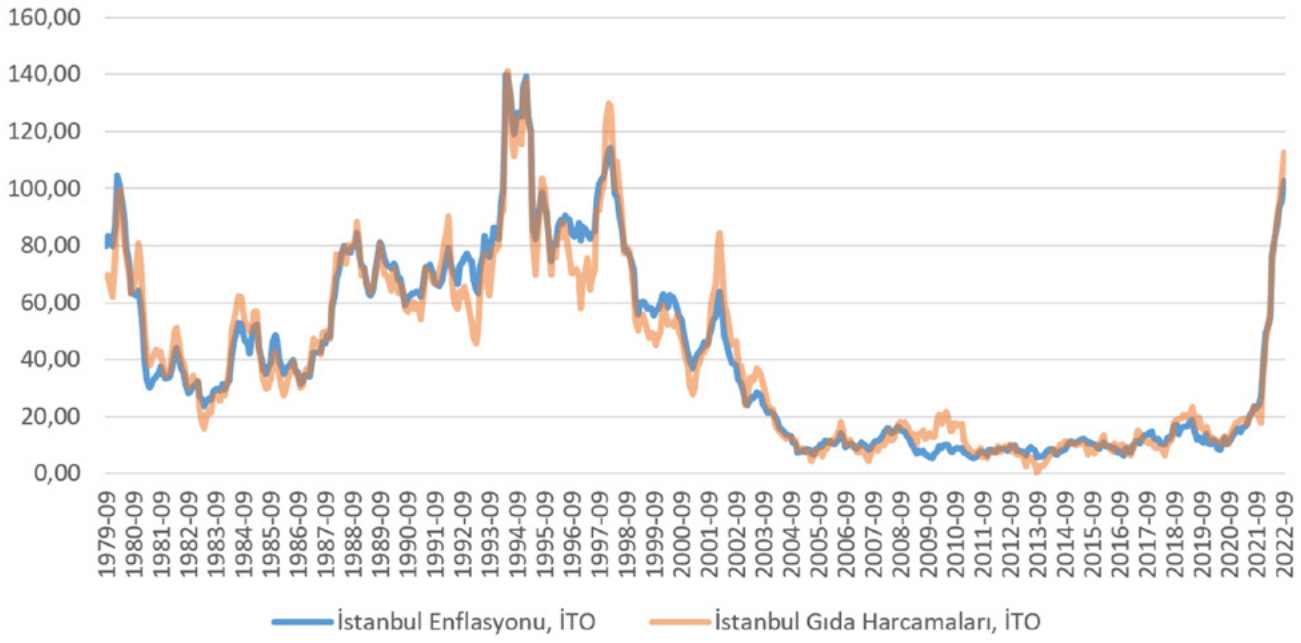
İstanbulluların ve dolayısıyla Türkiye nüfusunun çok ciddi bir kısmının tecrübe ettiği gıda enflasyonunu daha iyi incelemek için Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Türkiye geneli verileri İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) 1995 baz yılı verileri ile karşılaştırılabilir.[1] Bu doğrultuda TÜİK verilerine göre sadece son bir yıl içinde (Eylül 2021-Eylül 2022) Türkiye gıda enflasyonu %29'dan %90'a, İTO verilerine göre ise İstanbul gıda enflasyonu %20'den %113'e çıktı (Şekil 2).

Şekil 2: Son iki yıldaki Türkiye ve İstanbul enflasyon oranları karşılaştırması (İTO, 2022; TÜİK, 2022b).

İTO'nun 1968 baz yılı verileri, İstanbul'daki mevcut gıda enflasyonunun ne kadar istisnai olduğunu gösteriyor. Buna göre bugün yaklaşık son 25 yılın en yüksek (2001 krizinden dahi daha yüksek) enflasyonunu yaşayan İstanbul'da, 1979 yılından bugüne bakıldığında 1994-1995 ve 1997-1998 yılları arası hariç enflasyon ilk defa %100'ün üzerine çıkmış durumda (1980 yılının ilk aylarında % 95-100 arasında seyrettiğinin altı çizilmeli) (Şekil 3).

[1] TÜİK, il bazında enflasyon oranları Nisan 2022'den bu yana açıklamamaktadır.

Şekil 3: İTO verilerine göre 1979-2022 arası enflasyon oranları (TCMB, 2022).

İPA tarafından hazırlanan İstanbul Yaşam Maliyeti araştırması da benzer bir tablo sunuyor. Geçtiğimiz Aralık (2021) ayından Ağustos (2022) ayına kadar İstanbul Yaşam Maliyeti yıllık artış oranı %55'ten %102'ye çıktı (İPA, 2022c). Kaçınılmaz olarak enflasyon, ülkenin gerçek gündeminin başında yer alıyor. Yine İPA araştırmalarına göre, Türkiye'nin en önemli gündem maddesi olarak "ekonomik sorunlar"ı gösterenlerin oranı Ocak 2021'de %31'ken Ağustos 2022'de %70'e ulaştı (İPA, 2022d). Hanehalkı giderlerinin gelirlerden çok daha hızlı şekilde arttığı bu dönemde, enflasyon gıda harcamalarındaki kesintilerle ete kemiğe bürünüyor.

Fiyatların Gündelik Hayata Yansımaları

Hanelerin gıda harcamalarına ve harcamaların yıllara göre il bazında değişimine dair en temel araştırmalardan TÜİK "Hanehalkı Bütçe Anketleri", her yıl yapılması gerekirken 2019'dan bu yana sonuçlar kamuoyuyla paylaşılmıyor (TÜİK, 2020). Dolayısıyla, ekonomik krizin ve harcamaların dönüşümünü il bazında değerlendirmek mümkün değil. Ancak TÜİK'in yakın zamanda açıkladığı bir başka araştırmada gıda harcamalarındaki artışa dair ipuçları bulunuyor. Buna göre, TÜİK "Hanehalkı Nihai Tüketim Harcamaları"nda en yüksek paya sahip gıda harcamaları sadece 2019-2021 arasında %70 arttı (TÜİK, 2022c). 2021 sonrası son bir yıldaki gıda enflasyonu hanelerin gıdaya erişiminde büyük bir afet etkisi yaratmış durumda.

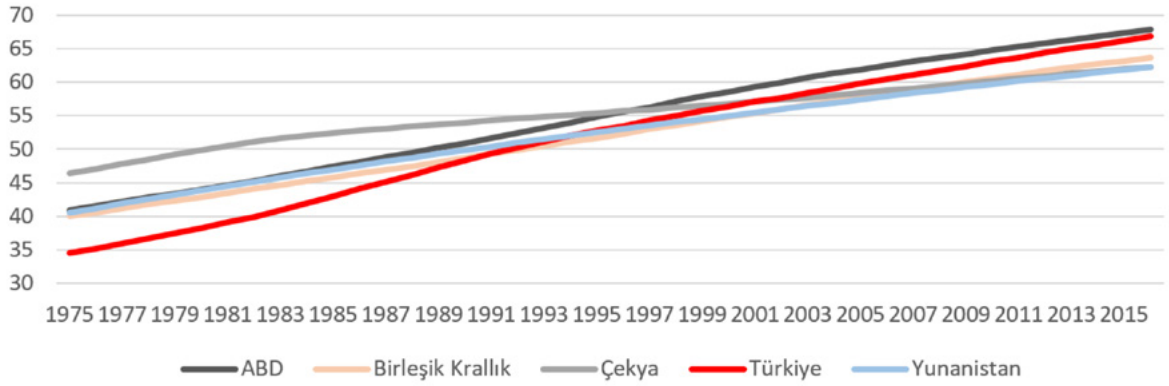
İstanbul'da farklı konu başlıklarında aylık değişimleri takip eden en önemli araştırmalardan İstanbul Barometresi'ne göre sağlıklı beslenme konusundaki endişeler artarken, İstanbullular artan endişeyle ters orantıda porsiyonlarını daha da küçültüyor. Buna göre Temmuz 2022'de alt sosyoekonomik seviyeye ait katılımcıların %73,1'i, genel katılımcıların ise %61,8'i yeterli gıdaya ulaşamayacağından endişe ettiğini belirtti. Yine aynı araştırmaya göre alt sosyoekonomik seviyeye ait katılımcıların %80,1'i maddi yetersizlikten dolayı tercih ettiği gıdaya erişemediğini vurguladı. Bu oran genel katılımcılar açısından ise %70,2 olarak kaydedildi. Bu verilere ek olarak, alt sosyoekonomik seviyeden katılımcıların %72,1'i, genel katılımcıların ise %62,2'si yeterli gıdaya ulaşamadığı için porsiyonlarını küçülttüğünü belirtti (İPA, 2022e). Ayrıca, "Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma" raporu kapsamında görüşülen ev kadınlarının %62'si temel gıda ürünleri dışında gıda alışverişi yapmayı kestiğini, %42'si taneyle ve gramla alışveriş yapmaya başladığını, ancak bu şekilde temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini ifade etti (İPA, 2022a). Rapor gıdaya erişimin artık temel gıda maddeleri seviyelerine düştüğünü, kahvaltının ilk vazgeçilen öğün olduğunu, semt pazarlarında kalmış/artık ürünlere talebin arttığını ve ebeveynlerin çocukları doysun diye kendi öğünlerinden feragat ettiğini gösteriyor. Öte yandan bu kriz hâlinin mevcut etkilerini incelerken, kriz öncesi beslenme göstergelerinin ve Türkiye'nin bu konudaki kırılganlığının da altı çizilmelidir.

Kriz Öncesi Beslenme Göstergeleri

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı tarafından hazırlanan Açlık Haritası'na göre Haziran (2022) ayında Türkiye'de 14,8 milyon kişi yetersiz besleniyordu (WFP, 2022).[2] Yine Haziran verilerine göre Türkiye'de 100 bin çocukta akut yetersiz beslenme (aşırı zayıflık), yaklaşık 350 bin çocukta ise yetersiz beslenme kaynaklı bodurluk (kronik yetersiz beslenme) görülüyor (Bianet, 2022).

Yetersiz beslenmenin bir diğer göstergesi olan yüksek kilo ve obezite oranlarında Türkiye, Avrupa'nın zirvesinde yer alıyor. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) uluslararası en güncel verilerine göre Türkiye, 2016 yılında %66,8 obez ve yüksek kilolu oranına sahipti (WHO, 2022). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa bölgesinde nüfusu 10 milyonun üzeri olan ve en yüksek kilo-obez oranlarına sahip ilk dört ülkenin oranları karşılaştırıldığında Türkiye için tarihsel eğilimin çok olumsuz bir tablo oluşturduğu görülüyor (Şekil 4).

[2] Açlık Haritası haftalık güncellenmekle birlikte Haziran (2022) ayından bu yana Türkiye ile ilgili veriler güncellenmiyor. Ayrıca haritadan Türkiye verileri geriye dönük şekilde kaldırıldı.

Şekil 4: Seçilmiş beş ülkedeki kilolu ve obez oranlarının seyri (WHO, 2022).

İstanbul için ise bu oranlar Türkiye ortalamasının da üstünde. Türkiye'de yüksek kilolu ve obez birey toplam oranı 2010-2017 yılları arasında %64,9'dan %70,7'ye, İstanbul'da %67,1'den %72,5'e yükseldi. Bu durum, düşük kilolular da çıkarıldığında Türkiye nüfusunun sadece %27,7'sinin normal kilolu olduğunu gösteriyor (Sağlık Bakanlığı, 2019).

Yüksek kilo ve obezite konusundaki mevcut eğilim, bu oranların çok daha yükseleceğini gösteriyor. Yakın zamanda yayımlanan ve 161 ülke için öngörülerde bulunan bir makaleye göre yapılan hesaplama Türkiye'de obez ve yüksek kilolu oranının 2060 yılında %94,2'ye ulaşacağı, böylece Türkiye'nin, nüfusu 20 milyonu geçen ülkeler arasında dünyanın en yüksek obez ve yüksek kilolu oranına sahip ülke olacağı öngörüsünde bulunuyor (Okunogbe vd., 2022).

Bütün araştırmalar, göstergeler ve projeksiyonlar, en çok çocuklara yönelik risk teşkil ediyor. Türkiye'de çocukların, öğrencilerin beslenme konusunda zaten ciddi sorunlar yaşadığını vurgulamak gerekiyor.

En Çok Etkilenenler: Çocuklar!

Öncelikle Türkiye'de çocukların, küresel göstergelere göre hayli yüksek oranda yoksulluk yaşadığının altı çizilmeli. 0-17 yaş arası yoksullukta Türkiye, bütün İktisadi İş birliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ülkeleri arasında en güncel verilere göre Kosta Rika'nın ardından en yüksek orana sahip ikinci ülke konumunda. TÜİK verileri de tablonun kötüleştiğini gösteriyor. Hem toplam çocuk yoksulluğu oranı hem de farklı alt yaş kırılımları beş yıl öncesine göre daha da kötü durumda olduğumuzu gösteriyor (TÜİK, 2022a).

Yıl	Toplam Sayı (bin kişi)	Toplam (%)	0-5 (%)	6-13 (%)	14-17 (%)
2016	7 006	31,4	28,8	32,5	32,8
2017	6 893	30,2	27,5	31,3	32,1
2018	7 336	32,1	29,7	32,6	34,6
2019	7 417	32,4	30,9	32,9	33,6
2020	7 378	32,1	29,8	32,7	34,7

Tablo 2: 2016-2020 yılları arası istatistiklerle Türkiye'de çocuk yoksulluğu

Bu yüksek yoksulluk oranları, kriz anlarında sağlıklı beslenme sorunları ve gıda güvencesizliği olarak daha alarm verici seviyelere ulaşıyor. Örneğin Eğitim-Sen "Türkiye'de çok sayıda öğrenci okula kahvaltı yapmadan gitmekte, yine birçok öğrencinin okulda yemek yemeden günü tamamladığı ve eve döndüğü" tespitini yapıyor (Eğitim-Sen, 2022). Bursa'da öğretmenlere yönelik yapılan bir araştırmaya göre ise öğrencilerin sadece %10'u düzenli süt içerken sadece %12,5'i yumurta yiyor. Öğrencilerin %25'i kahvaltı yapmazken öğrencilerin aldığı gıdaların sadece %6,7'sini meyve sebze gibi besleyici gıdalar oluşturuyor (Eğitim İş Bursa Şubesi, 2022). İstanbul özelinde bir araştırma ise Gaziosmanpaşa'daki bir aile hekimliği birimine kayıtlı 6-19 yaş arası çocukların verilerinden hareketle hazırlandı. Buna göre beş çocuktan biri düşük kilolu, dört çocuktan biriyse yüksek kilolu. Ayrıca toplamda %76,6'sına kansızlık tanısı konmuşken kız çocuklarında bu oran %85,2'ye çıkıyor (Ay Akdağ vd., 2021).

Acil Çözüm: Okullarda Yemek Programı (OYP)

Çocukların sağlıklı beslenmesini güvence altına almaya dair on yıllardır en temel uygulama okullarda yemek programları olarak öne çıkıyor. Dünyanın pek çok ülkesinde farklı ölçeklerde uygulanan programlarla merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde çocuklara ücretsiz gıda hizmeti sunuyor. Çocukların günün neredeyse üçte birinin geçirdiği okullar, bu konuda ilk müdahale alanı olarak önümüzde duruyor. Okullarda yapılacak yemek programlarının faydalarını özetlemek gerekirse bunlar;

1. Çocukluk çağı obezitesinin ve ileriki yaşlarda kronik hastalık riskinin önlenmesi ve/veya azaltılması,
2. Beslenme ve sağlıklı alışkanlıkların öğretilmesi,
3. Düşük gelirli ailelerin çocukları için gıda istikrarsızlığıyla mücadele edilmesi,
4. Çocuklara ve ailelere yönelik eğitimsel, sosyal ve ekonomik faydaların desteklenmesi,
5. Çocuklara sosyal beceriler geliştirmeleri ve yerel gelenekleri incelemeleri için bir alan sağlanması ve
6. Ekolojik kaygılara yanıt verilmesi ve sürdürülebilirliğin hedeflenmesidir (Bruckmayer vd., 2021).

Dünya örneklerine bakıldığında Avrupa'da İsveç, Finlandiya, İskoçya ve Galler'de bütün çocuklara; İngiltere, Slovenya, Portekiz, Fransa ve İtalya'da ise ailelerin gelir durumuna göre okullarda ücretsiz yemek sunuluyor. Bütün programlar merkezi hükümet tarafından koordine edilirken yerel yönetimlerin yürütücülüğünde uygulanıyor. Bu programların çok büyük bir kısmında yemeklerin sadece ücretsiz sunulmasına değil meyve-sebze ve protein ağırlıklı gıdaların payının artırılmasına, atıkların asgariye indirilmesine, yerel üretimin teşvik edilmesine öncelik veriliyor. Londra örneğinde, merkezi hükümetin duyurduğu Okul Gıdası Planı baz alınarak yerel yönetimin "Amiral Gemisi Gıda İlçeleri" projesini başlattığı ve merkezi hükümetin de ekonomik desteği ile dezavantajlı bölgelerde okul gıdalarının iyileştirilmesi programının uygulandığı görülüyor.[3] Bu konuda en sık referans verilen uygulamaların başında ise Brezilya geliyor. 1950'lerde başlatılan ve zaman içerisinde genişletilen okul gıdası uygulaması kapsamında 2009'dan bu yana okul gıdalarının en az %30'unun yerel ve küçük aile işletmelerinden karşılanması kanunen zorunlu kılındı. Böylece yetersiz beslenmenin çok önemli bir sorun olduğu ülkede çocuklara yönelik çözüm üretilirken bir yandan da yerel üreticiler destekleniyor (Bruckmayer vd., 2021). Dahası, özellikle 1990'ların başından beri gıda güvencesini merkezine alan Belo Horizonte kentinin yerel yönetimi, konunun sadece açlık olarak değil bir insan hakkı olarak ülke gündemine taşınmasında önemli bir rol oynuyor (Hawkes & Halliday, 2017).

Bu konuda farklı modeller olmakla birlikte Avrupa Komisyonu için hazırlanan raporda okul yemekleri için önerilen model net bir başlangıç çerçevesi oluşturuyor. Rapor ile ilk aşamada şu uygulamalar öneriliyor:

- Sınıf müfredatında beslenme eğitimi,
- "Okul bahçesi" programlarına katılım,
- Çocukların beslenme ortamını gözden geçirmek için ebeveyn ve topluluk desteği,
- Sağlığa duyarlı okul gıdası tedariki (gıda standartlarının uygulanması, sağlıklı ve taze gıdalara artan erişilebilirlik, çevre dostu tedarik uygulamaları, şeker, yağ ve sodyum oranı yüksek gıdalara kısıtlama),
- Okul temelli gıda pazarlamasına sınırlama ve
- Beslenme açısından dengeli gıda sağlanmasını desteklemek için restoran ve kafeterya ekipmanlarının iyileştirilmesi (Caldeira vd., 2017).

[3] İngiltere'de okul gıdası uygulamasının gelir gözetmeksizin bütün çocuklara uygulanmasına yönelik Ekim ayı içerisinde sivil toplum kuruluşları, akademi ve medyayı buluşturan kapsamlı bir kampanya başlatıldı. "Geleceği Besle" başlıklı kampanyaya dair ayrıntılı bilgi için bkz: https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/liz-truss-free-school-meals-feed-the-future-b2199498.html

Türkiye'de Neden Olmuyor?

Okul yemeği programının ivedilikle memleketimizde başlatılması gerektiğini düşünüyoruz... Bizim memleketimizde hem obez hem de yetersiz beslenen çocuklar var. En azından ilkokul çocukları için 3 kap yemeğin Sağlık Bakanlığı analizini de yaptı, fizibilite çalışmasını da yaptı. Ne kadar para gerektiğini Maliye Bakanlığımızla da paylaştık, Milli Eğitim Bakanlığımızla da paylaştık (TBMM Dilekçe Komisyonu, 2020).

Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Daire Başkanı Doç. Dr. Nazan Yardım, 2020 yılında obeziteyle ilgili TBMM Alt Komisyonunda bakanlık olarak bütün çalışmaların yapılıp ilgili bakanlıklarla paylaşıldığını aktarmıştı.[4] Ancak bizzat bakanlık tarafından paylaşılan bu çalışmalar aradan yıllar geçmesine ve farklı kademelerdeki resmi planlarda yer almalarına rağmen uygulamaya geçmiş değil. İlk defa 2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Planı'nda "ilkokullarda okul yemeği programına başlanacağı", 11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023) "dezavantajlı bölgelerden başlayarak okul yemeği uygulamasına geçileceği" hedefleri belirlenirken, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2023 Stratejik Planı'nda "öğle yemeği hizmeti verilmesi için finansman sağlanması" ihtiyacı vurgulanıyor (MEB, 2019; Resmî Gazete, 2018, 2019). Söz konusu vurgu, eğitime yönelik kamu politikalarında acil bir yenilenme ihtiyacını işaret ediyor. Okul yemeği için ek kaynak oluşturulması gerekirken 2016 yılından bu yana merkezi yönetim bütçesinden MEB bütçesine ayrılan pay düzenli olarak azalıyor (ERG, 2021). Ayrıca, MEB bütçesinin önemli bir kısmı personel giderlerinden oluşurken özellikle ısınma, temizlik, beslenme ve kırtasiye kalemlerine dahi yeterince bütçe ayrılamıyor (İPA, 2022f).

Dolayısıyla hâlihazırda sadece taşımalı eğitimden ve pansiyon hizmetinden yararlanan öğrencilere yönelik sunulan okul yemeği uygulamasının genişletilmesine yönelik adımlar şimdilik sadece plan ve programlarda kalmış durumda. Benzer şekilde okullarda satılacak gıda ürünlerine sınırlama getiren ve aynı yılın Eylül ayında yürürlüğe girecek şekilde Haziran 2019'da duyurulan "Okul Gıdası" uygulaması her yıl erteleniyor. "Okul Gıdası" uygulaması son olarak 2023-2024 eğitim yılının başlangıcına ertelendi (Resmî Gazete, 2022).

[4] Aynı oturumda Millî Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürü İsmail Çolak, okul yemeği programının 2020-2021 eğitim öğretim dönemine yetişeceğini söylese de konunun haberleştirilmesi üzerine MEB tarafından hızla yalanlanmıştı (https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/20284/tr)

Artan ihtiyaca paralel şekilde okul yemeği programları bugün ülke gündeminde daha çok yer kaplıyor. Bir yandan Beylikdüzü Belediyesi örneğinde olduğu gibi yerel yönetimler öğrencilere beslenme desteği sunuyor (Beylikdüzü Belediyesi, 2022). Öte yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında okullarda ücretsiz öğün konusunda farklı partiler tarafından kanun teklifleri hazırlanıyor. Eylül ve Ekim (2022) aylarında sırasıyla TİP, HDP ve CHP milletvekilleri tarafından sunulan dört ayrı kanun teklifinde ilköğretim ve ortaöğretimde ücretsiz öğle yemeği, devlet üniversitelerinde ücretsiz yemek ve vakıf üniversitelerinde yemekhane ücretlerine üst sınır getirilmesi gibi talepler yer alıyor.[5]

Önceliklendirme Sorunu

OYP konusunda yapılmış en kapsamlı raporlardan 2011 tarihli araştırmada aktarılan, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan üst düzey yetkililerin "Mesele kaynak yokluğu değil kaynakların yeniden dağıtımıdır" sözü, konunun bir önceliklendirme ve siyasi mesele olduğunu gösteriyor (Candaş, A., Akkan, B.E., Günseli, S., Deniz, 2011). Kaynakların kullanımı konusunda da maalesef araştırmalar pek verimli bir tablo sunmuyor. Türkiye ve Avrupa'da sosyal transfer[6] öncesi ve sonrası çocuk yoksulluğunu karşılaştıran bir araştırma "Sosyal transferler sonrası durumda, transferlerden önceki duruma göre çocuk yoksulluğundaki azalma oranının en düşük olduğu ülke Türkiye'dir" tespitinde bulunuyor. Bu tespit ışığında "Türkiye'de çocuklara yönelik olarak uygulanan sosyal transferlerin hedef kitleye ulaşmada göreceli olarak başarısız olduğu" ve "bu konuya politika oluşturma ve uygulama sürecinde önceliğin verilmediği" rahatlıkla vurgulanabilir (Tekdemir ve Yılmaz, 2020).

[5] TİP İstanbul Milletvekili Sera Kadıgil, HDP İstanbul Milletvekili Saruhan Oluç ve İzmir Milletvekili Serpil Kemalbay Pekgözegü ile CHP Muğla Milletvekili Süleyman Girgin tarafından sunulan kanun teklifleri sırasıyla: https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4600.pdf; https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4602 pdf; https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4616.pdf; https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4638.pdf.

[6] "Sosyal transfer harcamaları devletin, bütçeden belli kesimlere yönelik yapılan transfer ödemelerini ifade eder. Bu harcamalar, kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksulluğa düşen, gelir yetersizliğinden veya yokluğundan dolayı değişik derecelerde yardıma muhtaç hale gelen kişilere devlet bütçesinden yapılan ve çoğu kez karşılıksız olan maddi desteklerdir" (Kızıler, 2017).

Sonuç

Gıda enflasyonu ve beslenmeye dair mevcut göstergeler, son yıllardaki eğilimlerle birleşince önümüzdeki döneme dair umutlu olmayı zorlaştırıyor. Çocukların sağlıklı gıdaya erişiminin güvence altına alınması, yaşadığımız krizin kalıcı ve kronik bir yapıya bürünmesini engellemek için benimsenecek ilk öncelik olarak önümüzde duruyor. Atılacak adımlarda ve kapsamlı programlarda ise en büyük sorumluluk kuşkusuz merkezi hükümete düşüyor. Kısa vadede atılacak en öncelikli adımlar şu şekilde sıralanabilir:

- MEB bütçesinin toplam bütçe içerisindeki payı artırılmalı,
- MEB bütçesi, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ilgili kalemlerin payı arttırılarak güncellenmeli,
- Kalkınma planları, stratejik planlar ve yıllık programlarda vadedilen okul yemeği programı için bütçe ve finansman oluşturulmalı,
- Okul yemeği programları, bütçe ve planlarda sabit bir kalem olarak yer almalı, yıldan yıla değişim göstermemeli,
- Milli Eğitim Bakanlığı'nın il ve ilçe teşkilatları, okul yemeği başta ilgili konularda ilçe belediyeleri ile bütçe ve sorumluluğu paylaşmalı, söz konusu programa erişim yerel yönetimlerle iş birliği içinde kolaylaştırılmalı,
- Büyükşehir belediyelerine, ilçe belediyelerinin kendileri arasında ve MEB ile koordinasyonu konusunda görev ve yetki tanımlanmalıdır.

Dünya örneklerinden görüldüğü üzere finansman oluşturma ve uygulama konusunda merkezi hükümetle yerel yönetimler arasında verimli iş birliği oluşturulması, okul yemeği programlarının en temel güvencesini oluşturuyor. Ancak böylesi yetki ve sorumluluk paylaşımı olmadığı durumlarda, Türkiye örneğinde olduğu gibi hem en temel kamu hizmetlerinden birinin sunulamadığı hem de beslenme sorununun iyice kronikleştiği bir manzaraya tanık oluyoruz.

Kaynakça

GıdAy Akdağ, S., Mercan Başpınar, M., ve Basat, O. (2021). Okul Çağı Çocuklarında Obezite, Hipertansiyon ve Anemi Sıklığı: Bir Aile Sağlığı Merkezinden Retrospektif Kesitsel BirÇalışma. *TurkishJournalofFamilyPractice.* https://doi.org/10.5222/tahd.2021.63935

Beylikdüzü Belediyesi. (2022). *"Beslenme Saati" Projesi Yüzlerce İhtiyaç Sahibine Ulaşacak.* https://www.beylikduzu.istanbul/haber/1756/beslenme-saati-projesi-yuzlerce-ihtiyac-sahibine-ulasacak

Bianet. (2022). *"Türkiye'de 14,8 milyon kişi yeterli beslenemiyor."* https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/262945-turkiye-de-14-8-milyon-kisi-yeterli-beslenemiyor

Bloomberg. (2022). *Food Inflation Heat Map.* https://www.bloomberg.com/toaster/v2/charts/b0e1e17292af470dbb514ec6c6f471db.html?

Bruckmayer, M., Picken, N., & Flemons, L. (2021). *Provision of school meals across the EU: An overview of rationales, evidence, facilitators and barriers.* https://doi.org/10.2767/346782

Caldeira, S., Bonsmann, S. S. genannt, & Bakogianni, I. (2017). *Public Procurement of Food for Health: Technical Report on the School Setting.* https://doi.org/10.2760/269508

Candaş, A., Akkan, B. E., Günseli, S., Deniz, M. B. (2011). *Devlet ilköğretim okullarında ücretsiz öğle yemeği sağlamak mümkün mü? farklı ülke modelleri ve Türkiye'ye yönelik öneriler.* https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün mü %282011%29_0.pdf

Eğitim İş Bursa Şubesi. (2022). *Öğrencilerde Sağlıklı Beslenme Düzeyi Araştırması.* https://www.egitimisbursa.org.tr/HaberDetay/OGRENCILERDE-SAGLIKLI-BESLENME-DUZEYI-ARASTIRMASI-.html

Eğitim Sen. (2022). 2022/2023 *Eğitim Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu. Eylül 2022.* https://egitimsen.org.tr/2022-2023-egitim-ogretim-yili-basinda-egitimin-durumu/

ERG. (2021). *Krizler Çağında Eğitime Ayrılan Bütçe.* https://www.egitimreformugirisimi.org/krizler-caginda-egitime-ayrilan-butce/

FAO. (2022). *FAO Gıda Fiyatları Endeksi, Eylül 2022.* https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/

Hawkes, C., & Halliday, J. (2017). *What makes urban food policy happen? Insights from five case studies.*

İPA. (2022a). *Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma.* https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/03/Ekonomik-Krizin-Kiskacinda-Istanbulda-Gecim-Ve-Dayanisma-Arastirmasi.pdf

İPA. (2022b). *Gıda Fiyatları Krizi: Neden Şimdi, Neden Yine?* https://ipa.istanbul/gida-fiyatlari-krizi-neden-simdi-neden-yine/

İPA. (2022c). *İstanbul'da Yaşam Maliyeti Araştırması:* Haziran / Temmuz / Ağustos 2022. https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/09/IPA_YM202203.pdf

İPA. (2022d). *İstanbul Barometresi Ağustos 2022.* https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/09/BAROMETRE_AGUSTOS_2022-web-1.pdf

İPA. (2022e). *İstanbul Barometresi Temmuz 2022.* https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/08/BAROMETRE_TEMMUZ_2022.pdf

İPA. (2022f). *Okullar Açılırken: Zorunlu Eğitimin Maliyetini Kamulaştırmak İçin Kent Temelli Bir Sorumluluk Bölüşümü Mümkün mü?* https://ipa.istanbul/wp-content/uploads/2022/09/KENT-GUNDEMI-OKULLAR-ACILIRKEN-3.pdf

İTO. (2022). *İTO Ücretliler Geçinme İndeksi.* https://bilgibankasi.ito.org.tr/tr/istatistik-verileri/genel

Kızıler, N. (2017). *Türkiye de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları.* Journal of Life Economics, 4(1), 77–100. https://doi.org/10.15637/jlecon.188

MEB. (2019). *Millî Eğitim Bakanlığı 2019–2023 Stratejik Planı.*

Okunogbe, A., Nugent, R., Spencer, G., Powis, J., Ralston, J., & Wilding, J. (2022). Economic impacts of overweight and obesity: current and future estimates for 161 countries. *BMJ Global Health, 7*(9), e009773. https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-009773

Resmi Gazete. (2018). *2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı.*

Resmi Gazete. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).*

Resmi Gazete. (2022). *Okul Gıdası Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2020/23)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. Sayı :31948.*

Sağlık Bakanlığı. (2019). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması (TBSA) 2017.

TBMM Dilekçe Komisyonu. (2020). ***Obezite İle Mücadele Yöntemleri Ve Cerrahi Uygulamadaki Malpraktis İddialarının Araştırılması Ve Alınabilecek Önlemlerin Belirlenmesi Alt Komisyonu Tutanakları: 16 Ocak 2020 Perşembe.*** https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2490

TCMB. (2022). ***Türkiye Cumhuriyeti Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).*** https://evds2.tcmb.gov.tr/

Tekdemir, N., & Yılmaz, H. H. (2020). Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. ***Ankara Universitesi Egitim Bilimleri Fakultesi Dergisi,*** 1–30. https://doi.org/10.30964/auebfd.740321

The World Bank. (2022). ***Food Security Update September 29, 2022.*** https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXX-September-29-2022.pdf

TÜİK. (2020). ***Hanehalkı Tüketim Araştırması 2019.*** https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi-(Bolgesel)-2019-33594

TÜİK. (2022a). ***İstatistiklerle Çocuk, 2021.*** https://www.tuik.gov.tr/media/a<nnouncements/istatistiklerle_cocuk_2021.pdf

TÜİK. (2022b). ***Tüketici fiyat endeksi (TÜFE)***.

TÜİK. (2022c). ***Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2021.*** https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yıllık-Gayrisafi-Yurt-İçi-Hasıla-2021-45834&dil=1

WFP. (2022). ***HungerMap LIVE : Middle East and Northern Africa insights and key trends. June*** 7, 2022. https://static.hungermapdata.org/insight-reports/2022-06-07/rbc-summary.pdf

WHO. (2022). Obesity. https://www.who.int/health-topics/obesity#tab=tab_1

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

İstanbul
Planlama
Ajansı